

KLAS LITHNER:

Politiskt sanningsvittne

Rikard Svensson från Rödeby är född år 1900 och var till yrket byggnadssnickare. Han representerade socialdemokraterna i Blekinge län 1954–70 i första kammaren. Han har 1982 utkommit med boken *Minnen och Berättelser från Hembygden*, utgiven av Föreningen Gamla Carlsrona. Boken innehåller delvis intressanta minnen från författarens strävsamma uppväxt och första yrkesverksamhet under det gamla Fattigsveriges epok, delvis bygdehistoriskt material och delvis minnen från hans mycket aktiva politiska bana i kommun, landsting och riksdag. Boken är emellertid på flera punkter påfallande otillförlitlig, och det är beklagligt att uppgifterna icke blivit föremål för närmare kontroll. I det följande återger jag först Svenssons uppgifter och kommenterar dem sedan. Jag börjar som ett smakprov med den grövsta historien, hämtad från avsnittet *Riksdagshistorier* på sidan 230, där författaren berättar om första kammarens talman Johan Nilsson.

Han var en stor spjuver. Det berättas att när man fått den första kvinnan i första kammaren så ändrades talmannens toalett till damtoalett. Johan tänkte inte på det utan gick av vana in där han brukade. En kvinna kom in och utbrast häpet: "Går talmannen in här?! Det var det grövsta jag sett." "Vad säger hon om längden då", undrade Johan. Kvinnan ifråga har senare tillfrågats om historien är sann. Nej, men det är så bra så låt den leva vidare, blev hennes svar.

Kommentar: Den första kvinnan i första kammaren var Kerstin Hesselgren, som var ledamot därav 1921–34, medan Nilsson blev talman först 1937. Följaktligen är där ett gap på tre år.

I kapitlet *Politisk verksamhet och underavsnittet Nazisterna* uppger Svensson på sidan 177:

Min första kontakt med nazisterna var 1930. Jag arbetade då tillsammans med en snickare, Arvid Johansson, kallad Kommunist-Arvid, som var ordförande för kilbomskommunisterna i Karlskrona. Vi arbetade en del på utställningen i Karlskrona, när staden skulle fira sitt 250-årsjubileum. Därefter fick vi jobb hos en stockholmsfirma som skulle bygga till porslins-

fabriken. En dag stod det i tidningen med stora bokstäver över hela sidan: "Attentat på varvet. Varvchefens bostad sprängd i luften". Några kända kommunister var redan tagna i förvar av polisen och när vi skulle äta frukost kom två poliser och hämtade Arvid Johansson. Det blev lite uppståndelse och vi diskuterade om vi skulle lägga ner arbetet. Vi hade dock en bra och förtroendeingivande verkställare som lyckades övertala oss att fortsätta tillsvadare. Fram emot klockan fem på eftermiddagen kom också Arvid tillbaka. Han hade kunnat visa säket alibi för natten.

Efter en tid lades utredningen ner av polisen. Det påstods med viss riktighet att spåren gick till två unga officerare med kända nazistsympatier. Då var det inte längre roligt att utreda frågan.

Kommentar: Jag har efterforskat det uppgivna sprängattentatet i Karlskronapolisens arkiv för 1930 men varken anträffat någon uppgift härom i polisstationens rapportjournal, där en sådan händelse i första hand borde ha införts, eller i polisstationens diarium. Eftersom brottet skulle ha gällt militär egendom, har jag vidare efterfrågat handlingar därom hos föreståndaren för Marinens arkiv. Han har upplyst, att eventuell rapport skulle finnas i Rättsvårdsavdelningens handlingar från Stationskriksrätten, vilka överlämnats till Krigsarkivet i Stockholm. Ej heller i dessa finns det någon uppgift om en sådan händelse. Jag har vidare kursivt genomgått *Sydöstra Sveriges Dagblad* för 1930, där dock vissa sidor saknats eller varit trasiga, utan att finna någon sådan sensationell lokalnyhet. Än vidare har jag frågat författaren av Karlskrona stads historia t o m 1930 i samband med stadens 300-årsjubileum 1980, som ej stött på någon sådan händelse under sina arkivforskningar. Slutligen ifrågasätter jag, om det så tidigt som 1930 fanns officerare vid Marinen med nazistiska sympatier. Inget tyder i varje fall på det i Holger Carlsson, *Nazismen i Sverige* (1942) eller Eric Wärenstam, *Fascismen och nazismen i Sverige* (1972).

I samma avsnitt uppger Svensson på sidan 178:

Arvid Johansson brukade få besök av en korporal vid kustartilleriet. Så en dag frå-

gade Arvid om han fick lägga ett paket i min verktygslåda. Jag sade ja under förutsättning att jag fick veta vad det innehöll.

"Jag litar på dig", sade Arvid. "Det gäller en illegal tidning som kallas Torpeden och ges ut av några bassar". Tidningen var också bra. Jag brukade få en av Arvid, som hade hand om utdelningen. Den sköttes mycket smidigt och min verktygslåda fick en tid värdigheten av att vara postkontor.

Efter några år blev ovannämnda korporal fast för spioneri. Det var den sk spion-Andersson. Jag tror inte ett dugg på att han var spion. Militären ville få fram en syndabock så de kunde visa svenska folket hur goda fosterlandsförsvare de var när det blev allmänt känt hur de gick nazisternas ärende. Andersson var en fin svensk yngling och nämnde inte sin vän Arvid eller någon annan i alla förhör han utsattes för.

Kommentar: Varken Svenska Dagbladets årsbok för perioden 1930-39 eller Carl-Olof Bernhardsson, Spionpolisen går på jakt (1952) refererar något spionfall under dessa år, förövat av något underbefäl eller underofficer vid kustartilleriet vid namn Andersson. Det förefaller därför, som om Svensson åsyftar den sk Marinspionen, underofficeren vid Flottan Ernst Hilding Andersson, född 1909. Denne Andersson dömdes med stöd av en omfattande bevisning och eget erkännande av Stockholms rådhusrätt den 14/11 1951 för grovt spioneri för rysk räkning till livstids straffarbete och avsättning. Spioneriet hade förövats under åren 1947-51, bla i Karlskrona. Källor äro Bernhardssons ovannämnda bok och Curt Falkenstam, Bakom galler (1954). Om Anderssons vidare öden kan nämnas, att han enligt upplysning från Kriminalvårdsstyrelsen 1961 benådades till 15 års straffarbete, frigavs villkorligt 1962 och slutligt 1966.

Om det är denne Andersson, som Svensson anser oskyldig, gläder det mig att han aldrig blev ledamot i försvarsutskottet eller nämndeman i Östra och Medelsta häradsrätt.

I samma avsnitt fann jag till min förvåning en uppgift av Svensson, som vid kontroll visade sig vara riktig. Han uppger nämligen på sidan 179:

Vid kommunfullmäktigevalet 1934 kom

det in tre nazister i Fridlevstads fullmäktige. De var snälla och ganska enkla bönder och det saknade egentligen betydelse vad de kallade sig. Visst ställde de till en del besvär i början men eftersom alla var emot dem tog det snart slut. Efter krigsutbrottet försvann rörelsen i våra bygder. Det är intressant att när nazisterna första gången tog mandat så togs alla tre från folkpartiet som minskade från fem till två. När nazisterna försvann var det bondeförbundet som fick deras mandat.

Kommentar: Enligt länsstyrelsens i Blekinge län protokoll över röstsammanräkningen vid 1934 års kommunalval i Fridlevstads socken avgåvos 534 godkända röster, därav 86 på "Nationalsocialistiska arbetarpartiet" och 19 på "Furugårdsriktningen". Av de 25 mandaten i kommunalfullmäktige tillföll tre nazisternas förstnämnda lista. Yrkesbeteckningarna för de valda voro två lantbrukare och en jordbruksarbetare. Vid 1938 års val avgåvos 999 godkända röster, därav 119 på nationalsocialisterna, och samma tre fullmäktige som 1934 omvaldes.

I kapitlet Politisk verksamhet och avsnittet Riksdagen uppger Svensson på sidan 224:

Ibland kom det upp frågor och debatter som stod långt under vad som borde förekomma i parlamentet. Folkpartiets kampanj då man försökte ta heder och ära av justitieminister Herman Zetterberg var ett exempel. Det var Svensson i Ljungskile som stod för uppspelet och sedan hoppade också Bertil Ohlin med. Allt var en ren hämndaktion mot Zetterberg. När debatten pågått länge och beskyllningarna blev allt värre gick högermannen Fröding upp i talarstolen. Han sade att han inte ville lägga sig i huvudfrågan, om det nu fanns någon sådan. Men han ville säga några ord med anledning av att man ifrågasatt Zetterbergs heder. Fröding sade att om det fanns något särdrag hos Herman Zetterberg så var det just hans grundmurade hederlighet. De hade varit kamrater under hela sitt liv och trots olika åsikter om det mesta bestod vänskapen. Det var med glädje han tog vännen Zetterberg i försvar. Då hoppade folkpartisten Manne Stål upp och sade att inte heller han fann något fel i frågan det

gällde. Och därmed föll den. Dagen efter stod det att läsa i Expressen att Manne Stål var hopplös. Han kallades för "solförmörkelsen i Karlstad".

Kommentar: Om man ser på andra kammarens protokoll för den 14/5 1954 (vol B 3 nr 20 s 7-49) om behandlingen av hr Svenssons i Ljungskile interpellation om utövningen av benådningsrätten, finner man, att den var ganska omfattande. Den pågick från strax efter kl 14.00 till kl 18.00 med nio deltagare utom Svensson i Ljungskile och justitieministern. Debatten behandlade bla (s 14 of) det fall där ett nådebeslut av justitieministern föranlett anmärkning från en minoritet i konstitutionsutskottet. Debatten piggades upp av att hr Jacobson i Vilhelmina (s 47) erinrade om att middagen väntade och att herr talmanen (s 41) hemställde att talarna i fortsättningen avhålla sig från att i detalj diskutera ovannämnda nådefall.

Svenssons skildring av debatten är emellertid ofullständig. Han omtalar nämligen, att hr Fröding (h), som i det civila var härads-hövding i Sundsvall, försvarade justitieministern (s 25 i protokollet), men förtiger, att han kritiserade den senare med hänvisning till bla sina personliga erfarenheter som föredragande i nådeärenden under fem år både i HD och i justitiedepartementet. Frödings eleganta uttryck var att justitieministern kanske ibland låtit sitt otvivelaktigt mycket goda hjärta påverka sig att låta nådens källa flöda en aning i överkant. En annan av kammarens få jurister, hr Rylander (fp), i det civila borgmästare i Västerås, instämde från samma synpunkter i Frödings kritik (s 32). Enligt riksdagsprotokollet är vidare Svenssons uppgift att Manne Ståhl deltog i debatten felaktig. Jämför även Olle Dahlén (red), Rätten måste tryggas (1954).

På samma sida uppger Svensson om första kammarens behandling av samma fråga:

Efter någon tid togs angreppen mot Zetterberg upp igen, denna gång i första kammaren. Där var det överdirektören i fängvårdsstyrelsen, Hardy Göransson, som stod för angreppen. Den verkliga grunden för hans påhopp var att justitieministern inte velat utnämna Göransson till generaldirektör. Under debatten inträffade en lus-

tig episod. När Göransson och Zetterberg debatterat en stund fick en ledamot som sällan yttrade sig i kammaren, Albert Hermansson, ordet. Han var bla ledamot i styrelsen för ungdomsvårdsskolorna. Hermansson talade om att Göransson mest var tjänstledig och att han själv förordnade ställföreträdare, vilket stred mot stadgan. Det blev stor uppståndelse i kammaren. Ohlin sprang från den ene folkpartisten till den andre för att få någon att ställa upp och försvara Göransson, men ingen gjorde det. I stället begärde Erlander ordet och sade att om justitieministern gjort något fel så var det väl när han utnämnde Göransson till överdirektör.

Kommentar: För det första framgår det av 1954 års statsverksproposition (nr 1, vol C s 49-53), att Fångvårdsstyrelsen som myndighet i sina anslagsäskanden icke begärt, att överdirektörstjänsten skulle omvandlas till generaldirektörstjänst. Detta hindrar givetvis icke, att en framställning kan ha gjorts under hand för att sondera terrängen. Vad vidare angår nådeärendena, diskuterades dessa redan den 24/2 1954 i FK (vol A 1, nr 7 s 22), alltså före interpellationen i AK, vid behandlingen av justitiedepartementets huvudtitel i statsverkspropositionen.

Den citerade replikväxlingen däremot med deltagande av den tystlåtna Albert Hermansson ägde rum den 24/3 1954 i samband med en interpellation av hr Ollén ang nödläget inom fängvården m.m. I riksdagsprotokollet (vol A 1 nr 11 s 36 ff) återfinnes icke det av Rikard Svensson citerade yttrandet av hr Hermansson om överdirektör Göranssons tjänstledighet och förordnande av vikarie. Vad angår det citerade yttrandet av statsminister Erlander, som då ännu var excellens (s 49), "att en opartisk undersökning kanske skulle komma att visa att justitieministerns svårigheter i viss utsträckning kan ligga i valet av verkchef", bör det emellertid påpekas, att det ingalunda var justitieminister Zetterberg, som den 30/4 1936 utnämnde Hardy Göransson till överdirektör och chef för fängvårdsstyrelsen. Det var den dåvarande socialdemokratiska justitieministern, hovrättspresidenten K J Schlyter. Den långvariga konflikten mellan Zetterberg och Göransson samt

dess förhistoria har behandlats av Torsten Eriksson i hans Politik och kriminalpolitik (1977). Eriksson ansågs vara departementschefens man i striden om det sk dubbelkommandot, och det blev han, som 1960 efterträdde Göransson. Samtidigt förändrades överdirektörstjänsten till generaldirektör. Att detta skulle ha varit aktuellt redan 1954, nämner Eriksson däremot ingenting om.

På sidan 225 uppger Svensson vidare:

Det förekom många intressanta debatter. En som jag minns väl var mellan finansminister Per Edvin Sköld och högerns ledare i första kammaren Knut Ewerlöv. Den var skarp men saklig. Båda hade starka motiveringar för sina åsikter. När debatten var slut gick de varandra tillmötes framför talmansbordet, tog i hand och tackade för fin "fight". När händer något sådant med dagens högerledare?

Kommentar: Är det någon annan yrkespolitiker, som läsaren kommer att tänka på apropå dålig förlorare?

I det tidigare nämnda avsnittet Riksdagshistorier berättar Svensson på sidan 230 om talmannen och biskopen Anton Niklas Sundberg:

Om talmannen och biskopen Anton Niklas Sundberg går ännu historierna. En gång hade han som vice talman en som inte hunnit bli så driven. Sundberg hade kommit sent iväg hemifrån. Det var på vintern och han skulle ta genvägen över isen på Riddarholmsfjärden. Plötsligt brast isen och Sundberg ramlade i vattnet. Han blev räddad men givetvis försenad. Någon frågade honom vad han tänkte när han kämpade i vattnet. Svaret blev: "Jag tänkte att nu går det åt helvete för Vidén (v talmannen)".

Kommentar: Händelsen måste alltså av titulaturen att döma ha utspelats under perioden 1867-70, då Sundberg var talman i andra kammaren, eftersom hans talmansperiod i första kammaren 1878-80 inföll först efter det att han blivit ärkebiskop. Vice talman under förstnämnda period, 1867-70, var godsägare Carl Axel Mannerskantz från Värnanäs i Kalmar län. Den ende talmannen med ett tänkbart namn var landshövdingen Johan Widén, som 1914-17 var talman (alltså icke vice talman) i andra kammaren, vilket var

långt efter Sundbergs död år 1900. Källa: Sveriges riksdag, band 10, 1935.

Omedelbart därefter berättar Svensson på samma sida ytterligare en historia om Sundberg:

Oskar II tyckte inte om Sundberg för att han svor så mycket. Det skulle tillsättas en ny ärkebiskop och Sundberg hade sökt. Vid en middag sade kungen till Sundberg att han inte önskade honom till ärkebiskop. Sundberg svarade: "Det intresserar mig inte så mycket vad hans majestät önskar, bara Kungl Majt tänker rätt". Kung Majt var ju regeringen och Sundberg blev också ärkebiskop.

Kommentar: Ärkebiskopstjänsten sökes icke. Sundberg utnämndes till ärkebiskop av Carl XV den 11/11 1870 som den självskrivne kandidaten med det högsta röstetalet, medan Oscar II efterträdde sin bror som kung först den 18/9 1872. Sundberg var dessutom högt uppskattad av Oscar II, som 1878 utsåg honom till talman i FK och 1887-88 mycket enträget sökte förmå honom att bilda regering. Även Carl XV uppskattade Sundberg varmt, kände honom ända sedan prinsarnas studietid i Uppsala på 1840-talet och hade givit honom hans första talmanspost. Källa: Sverker Ölander, Anton Niklas Sundberg före ärkebiskopstiden (1951).

I samma avsnitt på sidan 231 avslutar Svensson de spridda anekdoter som började på en damtoalett, mycket passande på en herrtoalett. Han berättar:

En sista historia om en centerpartist Bertil Jonasson som kom ny till första kammaren från Jämtlands urskogar. Han såg verkligen ut som om han kom direkt från skogskörningen. Smeknamnet blev snabbt "Skriet från vildmarken". När han första gången kom hem från riksdagen frågade hans bekanta om han fått träffa och hälsa på de stora gubbarna. Jonasson svarade att visst hade han det. Hedlund hade hälsat honom välkommen liksom Erlander, som han tyckte var en trevlig karl. Någon frågade om Bertil Ohlin och Jonasson utbrast: "Den högfärdige jäveln, han ser ingen vanlig människa, men jag har i alla fall pissat tillsammans med honom en gång".

Det här är några av de små historier som

roar riksdagsledamöterna i den annars ganska enformiga tillvaron.

Kommentar: Jag hoppas, att det anförda icke är karakteristiskt för den svenska riksdagens sinne för humor, ty i så fall kan man förstå, vad det omtalade politikerföraktet beror på. Om smeknamnet "Skriet från vildmarken" är riktigt, känner jag inte till, men lantbrukaren Bertil Jonasson, tidigare i Ekshärad, numera i Hagfors, har representerat centern i Värmlands län 1958-70 i gamla AK och från 1971 i enkammarriksdagen, alltså icke Jämtlands län i FK. Historien om någons kontakt med Ohlin återfinns utan namns nämnande i en förhoppningsvis mera tillförlitlig politisk memoarbok, nämligen Leif Cassel, Såvitt jag minns (1973), som på s 140 berättar följande:

En odalman från Värmland frågade en också nykommen i folkpartiet hur han trivdes i kammaren: "Har du vart när nån av de stor?" "Ja, har du?" "Ja, ja har åt midd med Hjalmarson." "Ja, men har du inte träffat Bertil Ohlin?" "Jo, vi har pess ihop."

Cassel nämner Jonasson även på s 145 enligt nedan:

Det hände ibland att stämningen i kammaren blev munter, tex när Bertil Jonasson i Ekshärad kom upp i varv och talade en dialekt som knappast någon förstod. Hela kammaren skrattade. Endast den stackars fungerande talmannen var tvungen att bita sig i läppen för att bibehålla en vördnadsvärd trumpenhet.

Avslutningsvis hoppas jag, att ingen framtida statskunskapare eller modern politisk historiker använder Rikard Svenssons bok som källa annat än när det gäller hans personliga upplevelser. Tyvärr har Blekinge läns landstings utbildnings- och kulturnämnd i viss mån ställt sig som garant för boken genom att i februari 1983 på framställning av Föreningen Gamla Carlsrona för 5000 kronor inköpa 200 exemplar av boken, dels för att lägga ut i väntrum i landstingets lokaler, dels för att använda som gåva.